

Mövzu 11. Tarixi və mədəni irsin tanındılması

Tarixi və Mədəni İrsin Tanındılması

Tarixi və mədəni irsin tanındılması, mövcud keçmişini, dəyərlərini, adət-ənənələrini və nailiyyətlərini gələcək nəsillərə ötürmək, müasir inkişaf bu irsin mühafizəsi və qiymətləndirilməsi üçün həyata keçirilən kompleks tədbirlər toplusudur. Bu proses, həm milli kimliyin formalaşmasında, həm də beynəlxalq səviyyədə mədəni iqtisadi cəhətdən mühüm rol oynayır.

İrsin Tərifı və Növləri

İrs, keçmiş nəsillərdən miras və qalan gələcək nəsillərə köçürülməsi vacib olan hər şeyi əhatə edir (*The Oxford English Dictionary*). Bu, tək-cə maddi obyektlərlə məhdudlaşmır, həm də qeyri-maddi elementləri də bir-birindən.

Maddi İrs

Maddi irs, fiziki olaraq mövcud olan və toxunula bilən obyektləri əhatə edir. Bu bölməyə daxildir:

- **Arxeoloji abidələr:** Qədim yaşayış məskənləri qəbirlər, məbədlər və digər qazıntılar, aşkar edilmiş tikililər (*Archaeology: The Key Concepts*). Məsələn, Qobustan qayaüstü rəsmləri.
- **Memarlıq abidələri:** Tarixi binalar, qalalar, saraylar, məscidlər, kilsələr və digər monumental tikililər (*A Dictionary of Architecture and Landscape Architecture*). Bakıdakı Qız Qalası və Şirvanşahlar Sarayı buna nümunədir.
- **Muzey kolleksiyaları:** Sənət əsərləri, tarixi sənədlər, etnoqrafik əşyalar, numizmatik kolleksiyalar və digər artefaktlar (*Museums and the Making of Ourselves: The Role of Objects in National Identity*). Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyindəki eksponatlar.
- **Tarixi şəhər mərkəzləri və landşaftlar:** Qədim şəhər hissələri, tarixi bağlar və parklar, mədəni landşaftlar (*The Conservation of Culture Landscapes*). İçərişəhər buna bariz nümunədir.

Qeyri-Maddi İrs

Qeyri-maddi irs, fiziki forması olmayan, lakin maddi əsas kimliyini təşkil edən bilikləri, bacarıqları, adət-ənənələri, ifa sənətlərini və şifahi ənənələrini əhatə edir (*Intangible Heritage*). Bu bölməyə daxildir:

- **Şifahi ənənələr və ifadələr:** Nağıllar, dastanlar, əfsanələr, atalar sözləri, şeirlər və digər şifahi ədəbiyyat nümunələri (*Oral Tradition as History*). Dədə Qorqud dastanı.
- **İfa sənətləri:** Musiqi, rəqs, teatr, aşıq sənəti (*The Cambridge Guide to Theater*). Muğam sənəti.
- **Adət-ənənələr, rituallar və bayramlar:** Toy adətləri, Novruz bayramı, dini mərasimlər (*Folklor: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art*).
- **Təbiət və kainatla bağlı bilik və təcrübələr:** Ənənəvi tibb, kənd təsərrüfatı bilikləri, ulduzlara əsaslanan təqvim sistemləri.
- **Ənənəvi sənətkarlıq bacarıqları:** Xalçaçılıq, misgərlik, zərgərlik, dulusçuluq (*The Craftsman*).

Tanıtmağın Əhəmiyyəti

Tarixi və mədəni irsin tanınması bir mühüm vəzifəyə xidmət edir:

- **Milli kimliyin gücləndirilməsi:** İrs, bir xalqın keçmişi ilə əlaqəsini təmin edir, ortaq dəyərlər və kollektiv yaddaş yaradır (*National Identity*). Bu, vətənpərvərlik hisslərini artırır və birliyini aradan qaldırır.
- **Təhsil və maarifləndirmə:** İrs, keçmişdən istifadə, müxtəlif mədəniyyət anlamaq və gələcək nəsillərə bilik ötürmək üçün bir mənbədir (*Cultural Heritage Education: Challenges and Opportunities*).
- **Mədəni müxtəlifliyin imkanları:** Hər bir xalqın irsi bəşəriyyətinin ümumi mədəni xəzinəsinin bir hissəsidir. İrsin tanınması, mədəni mədəniyyətə hörməti artırır və *mədəniyyətlərarası dialoqu* imkan verir (*Cultural*

Diversity).

- **Turizmin inkişafı:** Tarixi və mədəni irs, beynəlxalq və daxili turizm üçün əsas cazibə amilidir. Turizm, iqtisadi inkişafa töhfə verir və irsin idarəetmə üçün maliyyə resursları yaradır (*Cultural Tourism*).
- **İrsin qorunması və mühafizəsi:** Tanıtma, zərbənin irsə qarşı məsuliyyət hissini artırır və onun qorunması üçün qazanmağa kömək edir. İnsanlar dəyərini anladığını qorumağa daha çox meyilli olurlar (*The Future of the Past: Attitudes to Conservation, 1174-1974*).

Tanıtma Mexanizmləri və Metodları

Tarixi və mədəni irsin tanıtılması səmərəli və metodlarla əldə edilir:

Muzeylər və Sərgilər

Muzeylər, irs obyektlərinin toplanması, təmiri, tədqiqi və həyata keçirilməsi üçün əsas quruluşlardır (*The Museum: A History*). Sərgilər onların genişlənməsinə çatdırılır. Daimi və materiallar, interaktiv eksponatlar, virtual turlar və tematik tədbirlər irsin daha çox artırmaqedici şəkildə təqdim edilməsinə imkan verir.

Təhsil Proqramları

Məktəb və universitetlərdə irsə dərslərinin tədrisi, tədris materiallarının hazırlanması, ekskursiyaların təşkili irsin gənc nəsillərə ötürülməsi mühüm rol oynayır (*Heritage Education: A Global Perspective*). Uşaqlar və gənclər üçün xüsusi seminarlar, emalatxanalar və layihələr irsə marağı artırır.

Kütləvi İnformasiya Vasitələri (KİV)

Televiziya proqramları, sənədli filmlər, radio verilişləri, qəzet və jurnallarda nəşr olunan məqalələr irsin geniş kütlələrə çatdırılmasında effektiv vasitədir (*Media and Cultural Heritage*). Sosial media platformaları və rəqəmsal kampaniyalar da irsin tanıtılması üçün geniş imkanlar yaradır.

Rəqəmsal Texnologiyalar

Rəqəmsal texnologiyanın irsin tanıtılması və əlçatanlığının ətrafında inqilabi

dəyişikliklər gətirildi:

- **Virtual reallıq (VR) və artırılmış reallıq (AR):** *Tarixi abidələrin və məkanların virtual bərpası, köhnəlmiş "yaşamaq" imkanı verir (Virtual Heritage: New Perspectives on the Past).*
- **3D modelləşdirmə və skanlama:** Abidələrin dəqiq rəqəmsal əsas kopyalarının qurulması, onların tədqiqi, qorunması və virtual sınaqları üçün təşkil edir.
- **Onlayn məlumat bazaları və arxivlər:** Rəqəmsallaşdırılan sənədlər, şəkillər, audio və video materialların əldə edilməsi təmin edilir.
- **Mobil tətbiqlər:** Tarixi marşrutlar, abidələr haqqında məlumatlar, interaktiv planlar təklif edən mobil tətbiqlər turizm və təhsil məhsulları üçün istifadə olunur.

Mədəni tədbirlər və Festivallar

Mədəni tədbirlər, festivallar, konsertlər, teatr tamaşaları və sənətkarlıq yarmarkaları qeyri-maddi irsin canlı şəkildə nümayiş etdirilməsi və imkanları üçün əyləncə platformaları (Festivals and the Cultural Public Sphere). Bu həm yerli əhalini, həm də turistləri artırır.

beynəlxalq ingilis

UNESCO kimi beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq, irsin Ümumdünya İrs Siyahısına daxil olmaq, beynəlxalq layihələrdə iştirak etmək üçün qlobal səviyyədə tanıtılmasına və qorunmasına kömək edir (World Heritage : *A Global Challenge*).

Çağırışlar və Perspektivlər

İrsin tanıtılması prosesində bir sıra çağırışlar mövcuddur:

- **Maliyyə işləri:** İrsin qorunması və tanıtılması üçün böyük maliyyə resursları tələb olunur.
- **İctimai marağın azlığı:** bəzən zərbənin irsə qarşı marağı yetərli olmur, bu da maarifləndirmə işlərinin vacibliyini artırır.

- **Urbanizasiya və müasirləşmə:** Şəhərsalma və müasir inkişaf layihələri tarixi abidələrə təhlükə yarada bilər.
- **İqlim dəyişikliyi və təbii fəlakətlər:** İqlim dəyişikliyi və təbii fəlakətlər irs obyektlərinə ciddi ziyan vura bilər.
- **Qanunsuz ticarət və talan:** Arxeologiyanın talanlaşdırılması və mədəni dəyərlərin obyektləri ticarəti irsə böyük ziyan vurur.

Bütün bu çağırışlara baxmayaraq, irsin tanınması sahəsində yeni perspektivlər də mövcuddur. Rəqəmsal texnologiyanın inkişafı, inkişafın artırılması, özəl sektorun yaradılması və daha da genişləndirilməsinin effektiv şəkildə tanınmasına və gələcək nəsillərə çevrilməsinə imkan yaradır. İrsin tanınması, sadəcə keçmişə hörmət deyil, həm də gələcəyin qurulması üçün əsasdır.

Tarixi və Mədəni İrsin Tanınması Üçün Təşkil Olunan tədbirlər

Tarixi və mədəni irsin tanınması, keçmişini anlamaq, milli kimliyi gücləndirmək və gələcək nəsillərə ötürmək üçün həyati təhlükə kəsb edir. Bu məqsədlə müxtəlif səviyyələrdə, geniş spektrli tədbirlər keçirilir. Bu tədbirlər, irsin mühafizəsi, tədqiqi, təbliği və təhsili kimi əsas istiqamətləri əhatə edir.

Muzeylər və Sərgilər

Muzeylər, tarixi və mədəni irsin tanınmasında mərkəzi rol oynayır. Onlar, maddi mədəniyyət – arxeoloji tapıntılar, sənət əsərləri, etnoqrafik əşyalar, tarixi sənədlər və digər artefaktları – toplayır, qoruyur, tədqiq edir və zərərə təqdim edir (*The Oxford Companion to Archeology*). Muzeylərdə daimi ekspozisiyalarla, əlavə materiallarda ekspozisiyalar təşkil olunur. Bu əsərlər bir mövzuya, dövrə, şəxsiyyətə və ya mədəniyyətə həsr oluna bilər. “Qədim Misir Sivilizasiyası” əsəri, Misir fironlarının dünyası, Misirmarlığını və inanclarını misal kimi göstərə bilər. Sərgilər, interaktiv elementlərlə yenidən qurulan əməliyyatçıların daha aktiv iştirakını təmin edir. Virtual muzeylər və onlayn mağazalar da son vəsaitləri genişləndirir ki, bu da

axtarışdan sonra daha geniş auditoriyaya çatmağa imkan verir (*Encyclopedia of Library and Information Science*).

Təhsil Proqramları və Seminarlar

Tarixi və mədəni irsin tanıtılması üçün təhsil proqramları əsas vasitələrdən biridir. Məktəblərdə və universitetlərdə tarix, arxeologiya, etnoqrafiya, sənət tarixi kimi fənlər tədris olunur. Bu fənlər verilir suallara *milli və dünya irsi haqqında fundamental biliklər* (*International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*). Muzeylər və digər mədəniyyət müəssisələrində xüsusi məktəb və dərslər üçün təhsil proqramları, ekskursiyalar, ustad dərsləri və seminarlar təşkil edir. Bu proqramlar, irsin praktik şəkildə öyrənilməsinə, əl işləri, sənətkarlıq və sənət formaları ilə tanışlığa imkan yaradır. Məsələn, "Qədim Xalça Toxuculuğu" seminarı, idarələrə sürətli xalça naxışlarını və toxuculuq texnikalarını öyrədə bilər.

Festival və Şənliklər

Mədəni irsin canlı şəkildə tanıtılması üçün festival və şənliklər böyük zərər kəsb edir. Bu maddələr, musiqi, rəqs, teatr, sənətkarlıq və sənətkarlıq bir araya gətirir. , "Novruz Bayramı" şənlikləri, baharın gəlişini qeyd etməklə yanaşı, köhnə adət-ənənələri, milli geyimləri, oyunlar və yeməkləri yaradır. Tarixi yenidən canlandırma festivalları da populyardır. Bu festivallarda onların geyimlərini bir tarixi dövrə vururlar, həmin dövrün geyimlərini, döyüş hissələrini və mərasimlərini canlandırırlar. Bu cür tədbirlər, daha çox əyləncəli və cəlbedici şəkildə təqdim olunan geniş kütlələrin diqqətini cəlb edir (*The Oxford Encyclopedia of Economic History*).

Nəşrlər və Media Kampaniyaları

Tarixi və mədəni irsin tanıtılması üçün kitablar, jurnallar, elmi məqalələr, broşürlər və digər nəşrlər mühüm rol oynayır. Bu nəşrlər, irsin müxtəlif aspektləri haqqında ətraflı və ətraflı məlumatlar təqdim edir. Məsələn, "Azərbaycan Tarixi" adlı çoxcildli əsər, köhnə dövrlərdən müasir dövrə qədər olan tarixini əhatə edir. Media

kampaniyaları irsin təbliğində effektiv idarə edir. Televiziyaları, sənədli filmlər, radio verilişləri, sosial media platformaları çərçivəsində abidələr, proqram təminatı və ənənələr haqqında məlumatlar geniş auditoriyaya tarixi çatdırılır. Məsələn, "Dünya İrsi Siyahısı"na daxil olan abidələr haqqında sənədli filmlər, bu abidələrin zərərini və mühafizəsinin vacibliyini vurğulayır.

Arxeoloji Qazıntılar və Bərpa İşləri

Arxeoloji qazıntılar, yerin altında gizlənmiş tarixi və mədəni irsi üzə çıxarılır. Bu qazıntılar tapılan artefaktlar, köhnə sivilizasiyalar, onların həyat tərzini, inanclarını və texnologiyaları haqqında dəyərli məlumatlar verir (*The Oxford Companion to Archeology*). Qazıntılar zamanı aşkar edilən abidələr və əşyalar, elmi tədqiqatlara cəlb olunur və daha sonra muzeylərdə nümayiş etdirilir. Tarixi abidələrin bərpası və konservasiyası da irsin tanınması üçün vacibdir. Bərpa işləri, abidələrin orijinal görünüşünü qoruyub saxlama və onların gələcək nəsillərə çatdırılmasına imkan verir. Məsələn, qədim qalaların, məscidlərin və binaların bərpası, onların tarixi xəstəliklərinin yenidən ön plana çıxarılması.

Turizm və Ekoturizm

Mədəni turizm, tarixi və mədəni irsin tanınması üçün güclü bir vasitədir. Turistlər, tarixi şəhər, abidələri, muzeyləri ilə yerli mədəniyyətlə tanış olurlar. Bu, həm irsin təbliği, həm də yerli iqtisadiyyatın inkişafı üçün faydalıdır (*The Oxford Encyclopedia of Economic History*). Ekoturizm də bəzi yerlərdə mədəni irs ilə birlikdə ola bilər, dəz kənd həyat tərzini və təbiətlə harmoniyada yaşayan icmaların mədəniyyəti ilə. Turizm marşrutları, sənətkarlıq mərkəzləri və yüksək səviyyəli kənd təsərrüfatı ilə bağlı unikal təcrübələr təqdim edir.

Rəqəmsal Texnologiyaların Tətbiqi

Rəqəmsal texnologiya, tarixi və mədəni irsin tanınması üçün yeni imkanlar açır. 3D modelləşdirmə, virtual reallıq (VR) və artırılmış reallıq (AR) texnologiyaları ilə bağlı tarixi abidələr və artefaktlar rəqəmsal olaraq yenidən qurulur. Bu, iştirakçılara

abidələri daha ətraflı araşdırma, onların daxilinə virtual səyahət etmək və hətta dağılmış abidələrin orijinal görünüşünü görmək imkanı verir. Məsələn, "Qobustan Qayaüstü Rəsmləri"nin VR turu, görməli yerlərə qədim rəsmləri yaxından baxmaq və onların tarixi kontekstini anlamaq mümkündür. Mobil tətbiqlər və interaktiv xəritələr də tarixi yerlər haqqında məlumat əldə etməyə kömək edir.

beynəlxalq ingilis

Tarixi və mədəni irsin tanınması üçün beynəlxalq əməkdaşlıq da böyük iqtisadi kəsb edir. UNESCO kimi beynəlxalq təşkilatlar, dünya irsinin qorunması və təbliği üçün proqramlar hazırlayır. Müxtəlif ölkələr arasında mədəni mübadilə proqramları, birgə tədbirlər və elmi konfranslar təşkil olunur. Bu, müxtəlif mədəniyyətlərin bir-birini daha yaxşı anlamasına və dünya irsinin nümayişini qeyd etməsinə kömək edir. Məsələn, "İpək Yolu" layihəsi, bu köhnə ticarət yolunun bir quruluşlu mədəni irsini bir araya gətirərək beynəlxalq səviyyədə tanınmasına xidmət edir.

Bütün bu tədbirlər, tarixi və mədəni irsin mühafizəsi, tədqiqi, təbliği və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün kompleks bir yanaşmanın hüquqlarının qorunmasıdır. Onlara ehtiyacı olan marağını artırır, milli kimliyi gücləndirir və mədəni zənginliyə hörməti saxlayır.